

Djela Emilea Zole kao povijesni izvori

Nikšić, Maja

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:662346>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-12**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Maja Nikšić

**DJELA ÉMILEA ZOLE KAO POVIJESNI
IZVORI: PRIKAZ FRANCUSKOG DRUŠTVA
U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2020.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

ODSJEK ZA POVIJEST

MAJA NIKŠIĆ

**DJELA ÉMILEA ZOLE KAO POVIJESNI
IZVORI: PRIKAZ FRANCUSKOG DRUŠTVA
U DRUGOJ POLOVICI 19. STOLJEĆA**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc. Mladen Tomorad

Zagreb, 2020.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. UTJECAJ NA STVARALAŠTVO	1
2.1. <i>Claude Bernard</i>	2
2.2. <i>Hippolyte Taine</i>	4
3. CIKLUS ROMANA LES ROUGON-MACQUART	6
4. NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA	9
4.1. <i>Nana</i> (1880)	12
4.2. <i>Germinal</i> (1885)	13
4.3. <i>Slom</i> (1892)	15
5. ZAKLJUČAK	16
6. BIBLIOGRAFIJA	17
6.1. <i>Literatura</i>	17
6.2. <i>Internetske stranice</i>	18

1. UVOD

Émile Zola (1840. – 1902.) predstavnik je naturalističkog pravca u književnosti koji se za potrebe pisanja svojih romana okrenuo znanosti. Cilj ovoga rada je prikazati mogu li se djela Émilea Zole koristiti kao povijesni izvori za prikaz francuskog društva u drugoj polovici 19. st. Važno je napomenuti da ovaj rad neće biti pregled svih Zolinih romana već će se bazirati isključivo na ciklus romana *Les Rougon-Macquart*. Spomenuti ciklus sadrži dvadeset romana, a obuhvaća period francuske povijesti za vrijeme Drugog francuskog Carstva. Za argumentiranje teze ovoga rada potrebno je prvo prikazati na koji su način društvene znanosti 19. stoljeća utjecale na Zolino stvaralaštvo. U prvom ću dijelu ovoga rada opisati ideje francuskog fiziologa Clauda Bernarda te filozofa Hippolytea Taina i prikazati zašto su njihove teorije Zoli kao romanopiscu bile od velike važnosti. Potom je važno predočiti koncept ciklusa romana *Les Rougon-Macquart* i njegovu tematsku raznolikost. Konačno, ono najvažnije za argumentiranje teze ovoga rada je prikazati način na koji je Zola prikupljao podatke za pisanje svojih romana. Za primjer ću uzeti tri vrlo uspješna Zolina romana: *Nana*, *Germinal* i *Slom*. Za svaki ću roman dati detaljan pregled Zoline pripreme prije pisanja istog. Prikazat ću koje je sve događaje Zola opisivao, s kojim je značajnim osobama razgovarao, koje knjige je čitao te što se sve nalazi u njegovim skicama i bilješkama. Kroz ove ću opise prikazati Zolinu primjenu teorija spomenutih znanstvenika i prikazati jesu li podaci iz Zolinih romana reprezentativni vremenu i mjestu njihove radnje da bi ih se moglo koristiti kao povijesne izvore. Ovaj rad relevantan je jer razmatra mogućnost korištenja književnih radova kao povijesnih izvora. Takav bi način mogao pridonijeti razvoju mikropovijesti jer nam književnost, posebice ona iz razdoblja realizma i naturalizma, daje uvid u društveni odnosno svakodnevni život različitih društvenih slojeva iz toga doba.

2. UTJECAJ NA STVARALAŠTVO

Iako je volio svoje velike prethodnike, izvrsne romanopisce, Victora Hugoa (1802. – 1885.) i Honoré de Balzaca (1799. – 1850.), Zola se nije toliko vodio njihovom metodom. Ugledao se ponajviše na mnogobrojne znanstvenike toga doba. Stil pisanja koji je razvio pod utjecajem znanstvenika prvi je razlog zbog kojeg se može donijeti teza da se njegova djela mogu koristiti kao povijesni izvori. Najviše je čitao djela koja se bave prirodom i prirodnim pojavama

te fiziologijim¹. Godine 1864. Zola počinje čitati *Podrijetlo vrsta* Charlesa Darwina (1809. – 1882.) koje je iste godine Clémence Royer (1830. – 1902.) prevela na francuski jezik². Zola također proučava *Fiziologiju strasti* koju je napisao Charles Letourneau (1831. – 1902.) i djelo podužeg naslova³ od Prospera Lucasa⁴ (1808. – 1885.). Inspiriran je Augustom Comteom (1798. – 1857.) koji pridonosi razvoju nove društvene znanosti - sociologije⁵. Zola Primjenjuje Comteovu pozitivističku teoriju te se posvećuje proučavanju stvarnosti i ne zalazi u nedokučivo i neobjašnjivo. Tako Zola stvara svoje društvo kojeg tvore četiri svijeta, po uzoru na Walta Whitmana (1819. – 1892.): *Puk: radnik i vojnik. Trgovci: špekulanti ruševinama; industrija i veletrgovina. Buržuji: djeca skorojevića. Otmjeni svijet: vladini činovnici s ličnošću otmjena svijeta: politikom. I poseban svijet: kurve, ubojice, svećenici, umjetnici*⁶. I zaista, svaki roman iz ciklusa *Les Rougon-Macquart* obuhvatit će po jedan od ovih svjetova. Koncept ciklusa romana *Les Rougon-Macquart* proizlazi iz metodologije zasnovane na idejama francuskog fiziologa Clauda Bernarda i filozofa Hippolytea Taina. Njihove ideje i Zolinu primjenu istih objasniti ću u iduća dva potpoglavlja.

2.1. Claude Bernard

Claude Bernard (1813. – 1878.) osnivač je moderne eksperimentalne fiziologije. Njegovo najznačajnije djelo *Uvod u studij eksperimentalne medicine*, objavljeno 1865. godine⁷, ostavlja na Zolu velik utisak⁸. Kako kaže Marc Bernard (1900. – 1983.) *ta će studija odlučiti o konačnoj orijentaciji Zolinog djela*⁹. Zola 1880. godine objavljuje esej *Eksperimentalni roman* u kojem navodi razloge zašto se opredijelio za metodu koju je Claude Bernard primjenjivao u eksperimentalnoj medicini. Na samom početku eseja, Zola piše da ga je *Uvod u studij eksperimentalne medicine* privukao prije svega jer se medicina u ono doba smatrala umjetnošću jednako kao što se njome smatrao roman¹⁰. Već u prvom poglavlju svoje studije, Bernard

¹ Leblond 1940: 48.

² Lanoux 1957: 146.

³ Naslov djela je *Filozofska i fiziološka rasprava o Prirodnom nasljedstvu u zdravu i bolesnu stanju živčanog sistema i točna primjena zakona rađanja u općem liječenju bolesti, kojima su oni uzrokom; knjiga u kojoj se ovo pitanje razmatra s obzirom na njegovu vezu s primitivnim shvaćanjima, s teorijama o potomstvu, s uzrocima koji određuju spol, sa stečenim promjenama, prvobitne prirode bića i s različitim oblicima živčanih bolesti i ludila.*

⁴ Lanoux 1957: 146.

⁵ Lanoux 1957: 147.

⁶ Lanoux 1957: 147.

⁷ *Hrvatska enciklopedija* s.v. „Bernard, Claude“: [<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7145>].

⁸ Leblond Zola 1940: 49.

⁹ Bernar 1966: 37.

¹⁰ Zola 1893: 2.

navodi bit eksperimentalne znanosti. Znanstvenik mora, uz pomoć eksperimentalne metode, utvrditi determinizam promatranog fenomena. Cilj je objasniti povezanost te utvrditi neminovnost između fenomena i uvjeta koji ga tvore¹¹. Eksperimentalna metoda izvodi se prema određenom planu¹², ali ona uvijek započinje s idejom. Ideja kao takva samo djelomično proizlazi iz imaginacije znanstvenika. Ona je gotovo uvijek utemeljena na onome što je znanstvenik imao prilike vidjeti oko sebe u realnosti za vrijeme opažanja¹³. Bernard ideju uspoređuje sa sjemenom, a metodu sa zemljom koja mora biti takva da donosi plod. Zola se u *Eksperimentalnom romanu* nadovezuje na Bernardov primjer i govori o važnosti provođenja kvalitetne metode. Ako pisac pri ideji ostane *a priori*, dakle ne vodi se eksperimentalnom metodom istraživanja, nego isključivo idejom i vlastitim osjećajima, on je poet, a ne eksperimentalni romanopisac¹⁴. Metoda eksperimentalnog istraživanja sastoji se od nekoliko koraka. Znanstvenik prvo promatra fenomen u okvirima onoga što mu je dokučivo, zatim donosi detaljno objašnjenje fenomena kojeg je promatrao. Sljedeći korak je onaj ključan, kako za Zolu tako i za Bernarda; da interpretacija opaženog ne bi ostala samo vizija znanstvenika ili zaključak donesen intuicijom, prvotna ideja se mora podvrgnuti eksperimentu. Eksperiment se izvodi s ciljem donošenja zaključka o postavljenoj hipotezi. Prvotna ideja se tako može ispostaviti istinitom ili će eksperiment uputiti na drugačije rezultate. Eksperiment koji ukaže na rezultate drugačije od onih predviđenih, potiče znanstvenika na novi kut gledanja prilikom opažanja istog fenomena i tako sve dok se ne utvrdi determinizam¹⁵. To je, ukratko, bit eksperimentalne medicine. Nadalje, Bernard piše da se eksperimentalna metoda može primjenjivati u medicini i psihologiji jednako kao što se primjenjuje u kemiji i fizici¹⁶. Kaže da ljudi ionako svakodnevno vrše eksperimente jedni na drugima: Kada idemo obrazložiti vlastito djelovanje svjesni smo načina na koji razmišljamo i vlastitih osjećaja. Slučaj je nešto drugačiji kada želimo obrazložiti djelovanje drugih. U mogućnosti smo samo izvana vidjeti načine na koji netko djeluje i rezultate tog djelovanja. Međutim, znamo da to djelovanje proizlazi iz određene volje i znamo da postoji veza između djelovanja i povoda. Da bi točno obrazložili djelovanje neke druge osobe moramo se pitati koji je bio povod tog djelovanja. Također si postavljamo pitanje što se nalazi u njihovoj svijesti i kojim se oni osjećajima u tom trenutku vode. Primorani smo ih smjestiti u određene okolnosti za koje smatramo da su pokretači

¹¹ Hoff 1962: 179.

¹² Riese 1962: 16.

¹³ Zola 1893: 11-12.

¹⁴ Zola 1893: 35.

¹⁵ Riese 1962: 15.

¹⁶ Zola 1893: 2.

njihovih motiva kako bi dokazali uzrok njihova djelovanja. Na taj se način eksperimentalna metoda primjenjuje u psihologiji¹⁷. Zola na isti ovaj način gradi svoje likove koje pronalazi u stvarnom svijetu u promatranim okolnostima. Primjenjivanjem eksperimentalne metode Clauda Bernarda, Zola je svoje likove podvrgnuo čistom determinizmu.

2.2. Hippolyte Taine

Determinizam kojeg je Zola htio utvrditi putem eksperimentalne metode, počiva na idejama francuskog filozofa i kritičara Hippolytea Tainea (1828. – 1893.). Za Zolu je Taine glavni predstavnik kriticizma druge polovice 19. stoljeća¹⁸. Taineova nova znanost utemeljena je na fiziologiji, psihologiji, povijesti i filozofiji. Osim što je jedan od najznačajnijih francuskih kritičara toga doba, od 1850. godine postaje vodeća figura u razumijevanju i razmatranju koherencije između povijesti i književnosti¹⁹. *Uvod u studij eksperimentalne povijesti* iz 1866. godine jedno je od značajnijih Taineovih djela. U njemu iznosi svoj stav o važnosti povijesti književnosti i kulturne povijesti te način na koji on pristupa književnoj kritici. Tvrdi da svaki artefakt, neovisno iz kojeg je doba ili kulture, podupiru jednaki uzročni čimbenici. Naime, proučavanjem samo književnog djela kao takvog, dobivamo uvid u psihologiju njegovog autora. Ako uz to proučimo i činjenice o autoru, koje će nam reći nešto više o njegovom životu i osobnosti, otkrit ćemo okolnosti u kojima je stvarao i koji su to sve čimbenici utjecali na njegov rad. Prilikom proučavanja autora treba uzeti u obzir njegovu nasljednu ličnost, zatim društvenu, političku i geografsku pozadinu te period u kojem je živio odnosno u kojem je stvarao. Na ovom primjeru temelji se Taineov princip *la race, le milieu, i le moment*²⁰. *La race* podrazumijeva fizičke i psihološke karakteristike koje su urođene i nasljedne. *Le milieu* predstavlja sav utisak okoline na pojedinca, a *le moment* konkretan period u kojem se pojedinac nalazi i u kojem njegovo djelovanje postaje povijesna činjenica²¹. Taine se u svom istraživanju povijesti i književnosti vodio gotovo isključivo ovim principom. Smatrao je da se jedino putem ovakve generalne tipizacije ispravno može interpretirati povijest. Činjenice i izdvojeni fragmenti povijesti za njega ne postoje zapravo, već se sastoje od apstrakcije i

¹⁷ Zola 1893: 10.

¹⁸ Lombardo 1990: 117.

¹⁹ Lombardo 1990: 117.

²⁰ *Encyclopedia Britannica* s.v. „Charlton. Hippolyte Taine“: [<https://www.britannica.com/art/essay>].

²¹ Cobban 1968: 335.

pretpostavljenog²². Isto se odnosi i na književnost. Roman, da bi vrijedio kao književno djelo, mora u svojoj srži reflektirati rasu²³, okolinu i ono što je u danom vremenu i mjestu njegov autor proživljavao. Romanopisci također moraju u svojim romanima predstaviti određene tipove ljudi, situacija i okolnosti sukladne vremenu u kojem stvaraju²⁴. Jasno je da je za Hippolytea Tainea umjetnost zaista trebala biti odraz stvarnosti, a Zola je, vodeći se spomenutim principima, to odlučio i ostvariti.

Zola je svakako primjenjivao determinizam u svojim romanima, ali validnost teorije determinizma nije relevantna prilikom proučavanja njegovih romana kao povijesnih izvora. Determinizam u Zolinim romanima samo je odraz vremena u kojem je živio i teorija koje su tada bile na snazi. Ono što je ključno za ovaj rad je činjenica da se u Zola u svom radu vodio načelima spomenutih znanstvenika. Ključno je istaknuti Zolinu želju i ustrajanost da u svojim romanima prikaže realnost onako kako su društvene znanosti tada zahtijevale. Želio je da se njegovi likovi i situacije u koje će ih smjestiti temelje na stvarnim događajima. Želio je svaku svoju ideju istražiti te potvrditi eksperimentalnom metodom prije nego što će je razraditi na papiru. Njegovi likovi iz ciklusa *Les Rougon-Macquart* pripadaju jednoj generaciji odnosno rasi, smješteni su u razdoblje Drugog francuskog Carstva²⁵ (1852. – 1870.), a sudbina glavnih likova će također ovisiti o okolnostima u kojima se nalaze. Upravo radi metode istraživanja i pisanja koju je razvio na temelju *Uvoda u studij eksperimentalne medicine* Clauda Bernarda i principa *la race, le milieu, i le moment* Hippolytea Tainea, Zolu se danas smatra pretečom naturalizma u književnosti.

Iako ga se danas u mnogim udžbenicima navodi kao glavnog predstavnika naturalizma²⁶, Zola sebe nije vidio kao takvog. Štoviše pomalo ga je i vrijeđalo to što mu mnogi pripisuju tu titulu. Razlog tome je, kako sam kaže, taj što je naturalističku metodu pronašao u 18. stoljeću. Govori da su je prije njega Stendhal (1783. – 1842.) i Balzac sjajno primijenili. Isto tako navodi da on nije jedini koji se ugledao na svoje prethodnike te ističe radove suvremenika Gustavea Flauberta (1821. – 1880.), braće Edmonda (1822. – 1896.) i Julesa (1830. – 1870.) Goncourta i Alphonsea Daudeta (1840. – 1897.)²⁷. Konačno, Zola zaključuje: *Ne pokazuju li posljednje godine naše povijesti naučni duh u uništavanju lijepih klasičnih pravila ranijih stoljeća, u tepanju romantičnog prevrata, u trijumfu naturalističkih pisaca?*

²² Cobban 1968: 335.

²³ Rasa u ovom kontekstu podrazumijeva nasljedne fizičke i psihološke karakteristike.

²⁴ Sullivan 1973: 25.

²⁵ Puni naziv ciklusa je *Rougon-Macquartovi ili Prirodna i društvena povijest jedne obitelji pod Drugim carstvom*.

²⁶ Solar, Zrinjan, Sorčik 2014:71.

²⁷ Leblond 1940: 79-80.

*Ponavljam: naturalizam nisam ja! On je u svakome piscu, koji, svjesno ili nesvjesno, primjenjuje naučnu metodu, proučava svijet promatranjem i analizom, poričući apsolutni, razumom nedokučivi ideal*²⁸. Smatrao je važnim proširiti utjecaj eksperimentalne znanosti na područje umjetnosti, a svojim je romanima želio javnosti ukazati na probleme u društvu: *Na lažima takozvanih idealista ne može počivati nijedno zakonodavstvo. Ali na osnovi istinskih dokumenata, što ih iznosimo mi naturalisti, bez sumnje će se jednoga dana moći urediti jedno bolje društvo, koje će živjeti svojom logikom i metodom*²⁹. U tom duhu krenuo je stvarati ciklus romana *Les Rougon-Macquart*.

3. CIKLUS ROMANA LES ROUGON-MACQUART

Ciklus romana *Les Rougon-Macquart* ili pod punim nazivom *Histoire et Naturelle et Sociale d'une Famille sous le Second Empire* (Prirodna i društvena povijest jedne obitelji pod Drugim Carstvom) Zola piše pune dvadeset i dvije godine, od 1871. do 1893. Ciklus se sastoji od dvadeset romana u trideset i tri toma koji sadrže 1200 likova³⁰. Ciklus je koncipiran tako da predstavlja obiteljsko stablo Rougon-Macquartovih čija se veza uspostavlja već u prvom romanu *Uspon Rougonovih (La Fortune des Rougon 1871)* preko lika Tante Dide. Svaki sljedeći roman prikazuje jednu granu obiteljskog stabla. Iz Zolinih bilježaka doznajemo da je želio prikazati ovu obitelj koja propada u „groznici svoga vremena“³¹ i svoje okoline, što znači da bi ova obitelj prenesena u neku drugu okolinu imala potpuno drugačiju sudbinu³². Srž ciklusa romana najbolje je opisala Zolina kćer Denise (1889. – 1942.): *opisuje častoljublje i požudu jedne obitelji, koja čini goleme napore samo da se progura naprijed, ali je vlastita njena narav i ostali utjecaji sprečavaju da dođe do uspjeha, već uvijek tik pred ciljem pada natrag i napokon stvara prave moralne nakaze*³³. Kroz cijeli se ciklus jasno vidi primjena Taineova principa *la race, le milieu, i le moment*. Kroz cijeli je ciklus obitelj Rougon-Macquart uvelike obilježena atavističkim utjecajima te nasljednim psihološkim karakteristikama, a fizički i socijalni utjecaj okoline vidljiv je u svim njenim usponima i padovima.

²⁸ Leblond 1940: 80.

²⁹ Leblond 1940: 78.

³⁰ Bernar 1966: 150.

³¹ Leblond 1940: 51.

³² Leblond 1940: 51.

³³ Leblond 1940: 50-51.

Jedna grana ovog obiteljskog stabla, koja počinje s romanom *Jazbina (L'Assommoir)* iz 1877. godine, poslužit će kao dobar primjer za razumijevanje koncepta cijelog ciklusa. Roman *Jazbina* započinje s tugovanjem glavne junakinje Gervaise Macquart nakon što je ljubavnik Auguste Lantier ostavi samu s dvoje nezakonite djece. Gervaise bez mnogo majčinske ljubavi odlučuje poslati svoja dva dječaka Étiennea i Claudea na školovanje nakon čega se o njima u romanu više ne priča. Nedugo zatim Gervaise upoznaje Coupeau s kojim će se vjenčati i imati kćer Nana. Bivši ljubavnik, Lantier, vratit će se u Gervaisin život što će rezultirati ljubavnim trokutom pod istim krovom. Svi će živjeti zajedno, uživati u prekomjernim količinama alkohola, a mala Nana će gledati kako joj majka svake večeri spava u drugoj sobi. Nana će vrlo mlada pobjeći od kuće nakon čega ni o njoj u ovom romanu više neće biti riječi. Roman završava tragično, Lantier je ostavio Gervaisu, Coupeau se predao alkoholu zbog kojeg će završiti u ludnici, a Gervaise umire kao beskućnik³⁴.

Zola će u narednih nekoliko godina napisati još četiri romana, a u svakom će romanu glavni lik biti jedno Gervaisino dijete. Prvi u nizu je roman *Nana* (1880) u kojem Zola opisuje život odbjegli djevojke koja se od rane životne dobi snalazi kroz prostituciju. Od majke je iz prve ruke naučila kako se bešćutno odnositi prema muškarcima i kako ih iskoristiti za svoje potrebe. Roman opisuje mnoge manipulativne i nezdrave odnose, a sve završava tragično. Nekoć prelijepa Nana umire unakažena od boginja što će umiriti zavist svih žena čije je muškarce osvajala³⁵. Sljedeći roman koji će izaći unutar ove obiteljske grane je *Germinal* (1885). Lik Étiennea Lantiera u borbi je sa svojom prošlošću. Nastoji suspregnuti nasljedne karakteristike svojih roditelja. Izbjegava nasilje i prezire alkohol. Tražeći pravdu u društvu započinje štrajk koji će nesretnim radnicima u konačnici nanijeti samo još više štete³⁶. Život drugog sina, Claudea Lantiera, prikazan je u romanu *Djelo (L'Œuvre)*, 1886). Claude je umjetnik sklon perfekcionizmu, a svoje ideje nije u mogućnosti prenijeti na platno. Ne uspijeva oživjeti akt svoje žene na platnu zbog čega se okreće slikanju pejzaža. Zbog nemogućnosti ekspresije, Claude zapada u ludilo iz kojeg će jedini izlaz biti konop³⁷. Konačno, 1890. godine izlazi roman *Čovjek Zvijer (La Bête humaine)* koji opisuje život trećeg sina Jacquesa Lantiera. Jacques je sin na kojeg je nedostatak majčinske ljubavi ostavio najveći utisak. Postaje nagonski mizoginist. Kroz cijeli se roman bori protiv svojih nagona, no želja za ubojstvom žene će ipak prevagnuti³⁸.

³⁴ Zola 1940.

³⁵ Zola 1965.

³⁶ Zola 2001.

³⁷ Zola 1955.

³⁸ Zola 1968.

Unatoč tome što svaki lik nosi sa sobom borbe iz svoje prošlosti, romane nije potrebno čitati po redu. Svaki roman iz ovog ciklusa je priča za sebe. Marc Bernard kritizira takav pristup u kojem Zola ne čini direktnu poveznicu između romana i ciklusa. Bernard piše da mi znamo da je Nana Gervaisina kćer jer je Zola to u romanu rekao, ali to nam niti na jedan drugi način ne bi bilo jasno³⁹. Naime, Nana u romanu *Nana* nikada neće sresti neke od svojih kolegica s bivšeg radnoga mjesta, onog iz romana *Jazbina* niti će proći pored svoje kuće iz djetinjstva. Za Bernarda je takva gotovo potpuna nepovezanost s prošlošću neprirodna⁴⁰. S druge strane, upravo je ta nepovezanost na neki način primjena teorije Claudea Bernarda o eksperimentalnoj metodi. Za interpretaciju Naninog života od onog trenutka u kojem se nalazi na početku romana *Nana*, nije potrebno znati sve što joj se prethodno dogodilo u romanu *Jazbina*. Na temelju okoline u kojoj se nalazi i odluka koje u danim trenucima donosi, sasvim je jasan i logičan slijed događaja. Ako želimo podrobno razumjeti motive koji je pokreću i prodrijeti dublje u njenu svijest, tada ćemo pročitati i roman *Jazbina*, a zatim iz istog razloga i onaj prethodni pa i onaj prvi roman. Zola čitatelju sa svojih dvadeset romana iz ciklusa *Les Rougon-Macquart* daje mogućnost da uživa u svakom romanu zasebno ili da proučava povijest jedne obitelji u njenoj cijelosti. Čitatelj koji se odluči za takav cjelovit pristup primijetit će da je ciklus zaokružen na dva simbolična načina. Na prvi način Zola zaokružuje jedan period francuske povijesti, onaj za vrijeme Drugog francuskog Carstva. U prvom romanu, *Uspon Rougonovih*, prikazan je državni udar iz 1851. godine nakon kojeg slijedi uspostava Francuskog Carstva pod vodstvom Luja Napoleona⁴¹. Ciklus završava romanom *Slom (La Débâcle, 1892.)* koji, kao što naziv sugerira, prikazuje konačni slom Napoleona III. u Francusko-pruskom ratu 1871. godine⁴². Drugi simboličan način na koji se završava ciklus *Les Rougon-Macquart* je putem zadnjeg potomka, Pascala Rougona u romanu *Doktor Pascal (Le Docteur Pascal 1893.)* čija se radnja odvija nakon uspostave Treće Francuske Republike. Doktor Pascal je svojevrsni znanstvenik koji se bavi proučavanjem nasljednih mentalnih bolesti i ostalih urođenih karakteristika⁴³. Pascal sastavlja obiteljsko stablo te pomno opisuje sve bolesti i neurotične poremećaje koji su okarakterizirali pojedine članove obitelji⁴⁴. Lik Doktora Pascala, sastavljajući i prikupljajući podatke o članovima svoje obitelji, na neki način projicira Zolu i njegov način prikupljanja podataka za pisanje eksperimentalnih romana. U isto vrijeme Pascal projicira ulogu čitatelja

³⁹ Bernar 1966: 87.

⁴⁰ Bernar 1966: 87.

⁴¹ Zola 1986.

⁴² Zola 1940.

⁴³ Zola 1953.

⁴⁴ Schalk 1989: 209.

koji, ako se odlučio za takav pristup ovom ciklusu, želi shvatiti cjelokupnu povijest i utjecaj nasljeđa unutar obitelji Rougon-Macquart.

4. NAČIN PRIKUPLJANJA PODATAKA

Način na koji je Zola prikupljao podatke za pisanje svojih romana čini glavnu komponentu prilikom argumentiranja teze da njegove romane možemo uvažiti kao povijesne izvore. Stoga u ovom odlomku taj postupak valja pomno predočiti i obrazložiti zašto je relevantan. Najbolji pregled Zoline metode prikupljanja podataka izložio je Georges Rageot u članku *Zoline metode rada – prilog tehnicima i ciljevima naturalističkog romana*⁴⁵. Zola je imao vrlo dobro razrađenu metodu rada. Prvo je krenuo s čitanjem knjiga koje su mu bile korisne za određenu temu, a zatim je krenuo u istraživanje i razgledavanje mjesta na kojima će se odvijati radnja romana. Svakodnevno na mnoštvo malih listića sporadično zapisuje događaje kojima je svjedočio, opisuje fizionomije likova te razne predmete. Nakon svega što je prikupio počinje raditi skice romana u kojima su likovi još uvijek apstraktni i bezimni, a radnja tek kronološki poredana⁴⁶. Zolini prijatelji Henri Matisse (1869. – 1954.) i Alexandre Zévaès (1873. – 1953.) objasnili su da su te prve skice bile podijeljene u nekoliko skupina⁴⁷. Prvu skupinu čini sve ono što je Zola prikupio za opis glavnog lika i glavne radnje romana⁴⁸. U drugoj su skupini skice ostalih likova, njihova fizionomija, psihološke karakteristike, obiteljska povijest likova itd⁴⁹. Treću skupinu čine opisi sredine, mjesta radnje i opisi raznih prostora⁵⁰. Četvrta je skupina rezervirana za sve ostalo što će biti korisno za roman. Tu pripadaju bilješke iz knjiga koje je čitao, određeni provjereni podaci, izresci iz novina te odgovori na pitanja koja je Zola postavljao svim svojim prijateljima i poznanicima, odnosno onim osobama koje su mu bile korisne za određenu temu⁵¹.

Zaista je mnogo osoba pomagalo Zoli u prikupljanju podataka. Zanimljiv je primjer kada je Zola, za potrebe pisanja romana *Čovjek zvijer*, tražio savjet jednoga doktora. Zola piše da mu je poznato da je „šalitra hiposteničan otrov“, ali zanima ga može li se „običnom šalitrom“

⁴⁵ Leblond 1940: 113.

⁴⁶ Leblond 1940: 113.

⁴⁷ Lanoux 1957: 177.

⁴⁸ Lanoux 1957: 177.

⁴⁹ Lanoux 1957: 177.

⁵⁰ Lanoux 1957: 177.

⁵¹ Lanoux 1957

koja se upotrebljava u domaćinstvu otrovati⁵². Uz to odmah navodi i obrazloženje: *Potrebno mi je da jedan seljak nevaljalac polako i bez muke otruje svoju ženu. Može li on upotrijebiti šalitru, koja mu je na dohvatu, koju količinu i koliko puta?*⁵³. Još je nekoliko puta Zola u svojim romanima prikazao inventivne načine osвете inspirirane stvarnim događajima. Jedan je takav događaj Zola planirao opisati i u romanu *Jazbina*. U bilješkama piše da će Gervaise zateći Lantiera s ljubavnicom u krevetu zbog čega će na njih izliti bocu vitriola⁵⁴. Armand Lanoux (1913. – 1983.) piše da je scena inspirirana „nedavnim zločinačkim izumom“⁵⁵. Radi se o događaju kada je kurtizana Eugénie Arménaïde Brécourt, zvana Jenny de la Cour, na prvom krabuljnom plesu u Operi iz osвете polila svog ljubavnika Renéa de Larochea vitriolom⁵⁶. U romanu *Čovjek zvijer* Zola prikazuje nekoliko ubojstava nadahnuta Jackom the Ripperom i strahom koji je zbog tih događaja proživljavao London u kolovozu 1888 godine⁵⁷. Zola se za pomoć obratio i Flaubertu koji je bio prijatelj princeze Mathilde Bonaparte (1820. – 1904.) i koji je jednom prilikom bio pozvan na dvor u Compiégneu. Zola je za roman *Njegova ekselencija Eugène Rougon* (*Son Excellence Eugène Rougon*, 1876). trebao upravo opis jednog takvog događaja. Zola je od Flauberta tražio detalje, a pitao je mnogo toga uključujući koliko je svijećnjaka bilo na stolu, o čemu se razgovaralo, je li se razgovaralo glasno, je li car nešto rekao i slično⁵⁸. Unatoč svim ovim pitanjima, braća Goncourt u svom dnevniku pišu da je Flaubertu bilo zadovoljstvo Zoli pričati o svom dvotjednom boravku u Compiégneu⁵⁹. Paul Alexis (1847. – 1901.) je Zolu upoznao s Julesom Guesdeom (1845. – 1922.), vođom tadašnje francuske socijalističke stranke i osnivačem novina *Le Cri du Peuple*. Guesde ga je podučio o agrarnom socijalizmu što je Zola zatim upotrijebio u romanu *Zemlja* (*La Terre* 1887). Henryju Céardu (1851. – 1924.) piše da je radnju romana smjestio između francuskih pokrajina Perche i Beauce gdje je proveo mjesec dana. Tamo je pronašao sve što mu je trebalo za roman: veleposjed, seljačko gospodarstvo i veselo pučanstvo koje ne govori nikakvim dijalektom⁶⁰. Potonje ga je posebno veselilo jer u svojim romanima nije pisao istinskim žargonom krajeva koje je opisivao jer „ga nije imao vremena naučiti“⁶¹. Međutim Zola je već i prije puta u Beauceu imao prilike slušati priče seoskih stanovnika jer je deset godina živio u Medanu gdje

⁵² Bernar 1966: 130.

⁵³ Bernar 1966: 130.

⁵⁴ Lanoux 1957: 207.

⁵⁵ Lanoux 1957: 208.

⁵⁶ Lanoux 1957: 208.

⁵⁷ Lanoux 1957: 341.

⁵⁸ Leblond 1940: 93.

⁵⁹ Leblond 1940: 93.

⁶⁰ Leblond 1940: 129.

⁶¹ Lanoux 1957: 206.

je prihvatio službu općinskog vijećnika kako bi se što više približio seoskim stanovnicima.⁶² Za roman *Novac (L'Argent 1891)* savjetovao se s bankarom Louiseom Hirschom i nakladnikom Fasquellom. Da bi se još više upoznao sa svijetom financija, investicija i bankarstvom, pročitao je knjige *Les Memories d'un Coulassier* Ernesta Feydeaua (1821. – 1873.) i *L'Union Generale* Eugenea Bontouxa (1820. – 1904.)⁶³.

Osim opisa likova i radnje, u Zolinim se bilješkama nalazi otprilike 150 ručno nacrtanih mapa koje je sam skicirao. Za roman *Stranica ljubavi (Une page d'amour 1878)* crtao je mape gradskih ulica, prilikom pripreme romana *Slom*, skicirao je mapu bitke kod Sedana 1870. godine, a za roman *Novac* mapu Bliskog Istoka⁶⁴. Osim vanjskih prostora, skicirao je i interijere uključujući blagovaonicu te raspored sjedenja na večerama kod Nane⁶⁵. Među bilješkama za roman *Kod Ženskog Raja (Au Bonheur des Dames 1883)* nalazi se pismo u kojem je belgijski arhitekt Frantz Jourdain (1847. – 1935.) opisao svoje ideje koje je primijenio prilikom gradnje robne kuće *La Samaritaine*⁶⁶. Za roman *Trbuh Pariza (Le Ventre de Paris 1873)* razgledavao je pariške tržnice, njihova skladišta i podruma. Detaljno je opisivao razne stolove s ribom, mesom, povrćem, sirevima i cvijećem. Svaki dio je imao svoj specifični miris, poredak te način na koji su se proizvodi prodavali⁶⁷. Zola je za *Trbuh Pariza* sam napravio skicu čitave četvrti sa svim ulicama, a u tome mu je pomogla knjiga Maximea Du Champa (1822. – 1894.) *Paris, sa vie, ses organes*⁶⁸. Kada je radio skice svojih naselja, koristio je postojeće karte koje bi zatim prilagodio potrebama svojih romana. Radio je male promjene, dodao bi gdje koju cestu ili rijeku. Tako je Henri Mitterand (1928.) mogao zaključiti da se glavni fiktivni grad Plassans, iz romana *Osvajanje Plassansa (La Conquête de Plassans 1874)*, nalazi na mjestu grada Lorguesa, ali su njegov tlocrt i povijest jednaki Aix-en-Provenceu u kojem je Zola odrastao⁶⁹. Zola također u svojim nacrtima uz imena fiktivnih gradova u zagrade piše imena pravih gradova u kojima je pronašao inspiraciju⁷⁰, što svakako pojednostavljuje njihovo raspoznavanje⁷¹.

Za svaki bi se Zolin roman mogao sastaviti detaljan opis načina na koji je prikupljao podatke. Poznato nam je s kime je razgovarao, na kojim je osobama bazirao svoje likove, koja

⁶² Leblond 1940: 129-130.

⁶³ Leblond 1940: 159.

⁶⁴ Bray 2013: 158-159.

⁶⁵ Bray 2013: 159.

⁶⁶ Leblond 1940: 112.

⁶⁷ Leblond 1940: 69-70.

⁶⁸ Leblond 1940: 69-70.

⁶⁹ Bray 2013: 160.

⁷⁰ Na primjer: Sainte-Roure (Aups), Orchères (Salernes), Alboise (Vidauban).

⁷¹ Bray 2013: 160.

su mjesta inspirirala mjesta radnje romana te koje je događaje u svojim romanima želio prikazati. Tematska raznolikost romana iz ciklusa *Les Rougon-Macquart* pruža nam mogućnost uvida u različite aspekte društvenog života u Francuskoj za vrijeme Drugog Carstva. Dakle, ako se Zolinim romanima pristupi kao povijesnim izvorima, čitatelj će na temelju onog društvenog aspekta koji ga zanima odabrati roman koji se bavi tom tematikom. Takav pristup zahtijeva detaljnije razmatranje Zolinog prikupljanja podataka što ću prikazati kroz sljedeća tri primjera.

4.1. *Nana* (1880)

U romanu *Nana* Zola nastoji prikazati život jedne prostitutke te njezinu ulogu u društvenom životu u Francuskoj za vrijeme Drugog Carstva. Zola je imao malo iskustva sa ženama stoga se za savjet obratio prijateljima od kojih su mu najviše pomoći pružali Henry Céard i Ludovic Halévy (1834. – 1908.). Henry Céard odveo je Zolu na večeru kod Lucie Lévy⁷². Objasnio je Zoli da se u njezino svratište odlazi od pet do šest sati, a da prenoćiti može samo onaj koji joj je prijatelj⁷³. Zola je poslije večere imao prilike vidjeti način na koji Lucia nanosi šminku pa se isto tako šminkala i njegova *Nana*⁷⁴. U bilješkama Zola piše: *Ruž se uzima (zečjom) šapom, stavlja se prstima, razmazuje šapom... Djevojka ili mlada žena: ruž na uši. Za mladu ženu: pod oko, sve do sljepoočnice. Mnogo crne boje ispod oka sve do vanjskoga ugla. Ona sklapa oko, povlači kist ili šibicu između obrva i trepavica poradi crnila...*⁷⁵ Céard također Zoli objašnjava način na koji funkcioniraju takozvane „ljubavne kuće“. Naime, kada prostitutka već umorna od ulice pronađe ljubavnika koji je financira, otvorit će na njegov račun „kuću za ljubavne sastanke“. U kuću će zaposliti žene koje su obične radnice, dakle ne moraju nužno imati iskaznicu da su prostitutke. Žene iz takvih kuća se prodaju puno skuplje jer za njih već postoje stalne mušterije. Osim stalnih mušterija, žene diskretno privlače i ostale prolaznike. Da ne bi postale sumnjive policiji, vlasnica im ne dozvoljava nositi kućne haljine. One smiju vrlo pristojno sjediti pored prozora, pogledavati prema prolaznicima i baviti se nekim „neodređenim kućnim poslovima“. Žene iz takvih kuća na dan zarađuju od 50 do 60 franaka od kojih im vlasnica daje 10 franaka što je za njih „još uvijek lijepa nadnica“⁷⁶. Céardu je ovo ispričala

⁷² Lanoux 1957: 234.

⁷³ Lanoux 1957: 234.

⁷⁴ Lanoux 1957: 235.

⁷⁵ Lanoux 1957: 235.

⁷⁶ Lanoux 1957: 235-236.

Camille de Berlemont, zvana *Nizozemska čigra*, koja je bila vlasnica jedne takve kuće⁷⁷. Najviše takvih kuća bilo je u ulicama Saint-Honoré i Chateau d'Eau te u prolazu Jassy u blizini Strasbourške stanice⁷⁸. S obzirom na to da je Nana u jednom trenutku bila glumica, pisac opereta Ludovic Halévy odveo je Zolu u *Théâtre des Variétés* da vidi ložu Hortenzije Schneider (1833. – 1920.)⁷⁹. Slikar Antoine Guillemet (1843. – 1918.) poveo je Zolu u posjetu Valtessi de la Bigne (1848. – 1910.) koja je stanovala na boulevardu Malesherbes⁸⁰, a čija je palača Zoli poslužila kao primjer za opisivanje Naninog stana⁸¹. Zolu je najviše očarao veličanstveni krevet koji, kako kaže Lanoux, *stoji u prvome planu i pozornice i života 19. stoljeća*⁸². Nanu još krase karakteristike Blanche d' Antigny (1840. - 1874) i Core Pearl (1836. – 1886.), također dvije velike ljubavnice toga doba⁸³. Od Paula Alexisa je Zola prikupio podatke o lezbijskoj menzi koja se nalazila u ulici Mučenika gdje su se djevojke pri ulasku „ljubile u usta“⁸⁴. Zola je sve ove podatke gotovo bez izmjene prenio u svoj roman.

4.2. *Germinal* (1885)

Zola se najviše pripremao za roman *Germinal* u kojem će prikazati život rudara i njihovu pobunu protiv kapitalizma. Paul Louis, autor rasprave *Types Sociaux chez Balzac et Zola*, piše da je Zola prvi francuski književnik koji je prikazao štrajk u svim njegovim fazama⁸⁵. Zola se dvoumio treba li za potrebe istraživanja i prikupljanje podataka za *Germinal* otići u grad Saint-Étienne, Aubin ili u departman Nord⁸⁶. Zola je u veljači 1884. posjetio Anzin na prijedlog Alfreda Giarda (1846. – 1908.), narodnog poslanika departmana Nord u Bretagni⁸⁷. U Anzinu je u to vrijeme buknuo štrajk koji je trajao pedeset i šest dana, a završio je porazom radnika. Giard je Zolu predstavio kao svog tajnika što mu je omogućilo da se u pratnji inženjera Dubusa spusti u rudnik⁸⁸. Zola u svojim bilješkama piše: *Najviše dvije minute da se siđe 476 metar. (Minuta da se iziđe). Na stanovitoj dubini počinje kiša, isprva sitna, potom sve jača...Odjednom*

⁷⁷ Lanoux 1957: 236.

⁷⁸ Lanoux 1957: 235-236.

⁷⁹ Lanoux 1957: 231.

⁸⁰ Lanoux 1957: 232.

⁸¹ Leblond 1940: 110.

⁸² Lanoux 1957: 232.

⁸³ Lanoux 1957: 232.

⁸⁴ Lanoux 1957: 232.

⁸⁵ Leblond 1940: 118.

⁸⁶ Lanoux 1957: 276.

⁸⁷ Lanoux 1957: 276.

⁸⁸ Lanoux 1957: 276.

se čuje neko daleko kotrljanje, to dolazi povorka kola... Buka dolazi sve bliže, nejasno se primjećuje upregnut bijeli konj. Na prvim kolima sjedi dijete, ono je vozač...⁸⁹. Zola je proveo nekoliko mjeseci u rudarskom kraju gdje je s radnicima razgovarao o metodi rada, o njihovim plaćama i o bolestima koje su posljedica dugoročnog rada u rudnicima⁹⁰. Posjetio je krčmu Émilea Baslyja (1854. – 1928.) smještenu nasuprot radničkih nastambi Jean-Bart u Denainu. Nakon što ga je Kompanija otjerala jer je sudjelovao u štrajku, Basly je otvorio krčmu, ali je ostao zapamćen kao napredni rudar. S njime je Zola razgovarao o pobuni koja je počela zbog sniženja radničkih plaća što je Kompanija nastojala opravdati uvođenjem novog sistema podgrađivanja rudnika drvom. Radnici su smatrali da izračun sukladan novom sistemu nije pravedan zbog čega je izbio sukob između dioničara koji traže veće dividende i radnika koji traže veće plaće⁹¹. Osim što je prisustvovao štrajku u Anzinu 1884. godine, Zola je prikupljao podatke o štrajku u Aubinu iz 1869. godine, o štrajku u Creusotu iz 1870. godine te o bunama u Montceau-les-Mines, Montchaninu i Blanziju iz 1882. godine⁹². Zola se za *Germinal* pripremao i literarno čitajući radove političara Yvesa Guyota (1843. – 1928.), ekonomista Pierra Guillaumea Frédéricica le Playa (1806. – 1882.), Julesa Guesdea i Karla Marxa (1818. – 1883.)⁹³. Henry Duhamel (1853. – 1917.) uputio je kritiku na *Germinal* od koje se Zola obranio u pismu Francisu Magnardu (1837. – 1894.): *Pročitao sam jutros članak Henryja Duhamela.. Prekorava me da sam izmislio da žena radi na dnu rudnika, dok on sam tvrdi da je ovo postojalo u Francuskoj do 1874., kao što u Belgiji postoji još i danas. Radnja mog romana se odvija od 1866. do 1869. Prema tome, nisam li slobodan upotrijebiti postojeće činjenice za potrebe moje drame? On smatra, istina, da moj roman ne odgovara datumu, da je štrajk u mom romanu onaj koji je izbio prošle godine u Anzinu. To je duboka zablude i dovoljno je da se pročita ovo: uzeo sam i imao u vidu sve štrajkove koji su krvlju natopili kraj carstva, oko 1869., posebno one u Aubenu i La Ricamarieu. Dovoljno je pogledati tadašnju štampu. Uostalom, pošto gospodin Duhamel priznaje da se dvije stotine žena još 1868. spuštalo u rudnike, čini mi se da sam bio potpuno u pravu da bar jednu tamo spustim 1866. ...*⁹⁴. Na temelju ovog citata možemo zaključiti da je Zola vrlo dobro rukovao s činjenicama koje je iskoristio u svojim romanima te da ih je bio spreman argumentirati.

⁸⁹ Lanoux 1957: 277-278.

⁹⁰ Bernar 1966: 107.

⁹¹ Lanoux 1957: 277.

⁹² Lanoux 1957: 279.

⁹³ Lanoux 1957: 279.

⁹⁴ Bernar 1966: 111.

4.3. *Slom* (1892)

Roman *Slom* je Zolina rekonstrukcija stvarnog događaja u želji da se rat prikaže onakvim kakav je bio. Zolina kćer Denise piše da naslov romana *označuje u mnogo jačoj mjeri slom jedne dinastije, konačnu propast jedne epohe, nego li vojnički poraz*⁹⁵. Roman je kronološki poredan u tri dijela: *Od poraza do Sedana, Sedan i Opsada Pariza i Komuna*⁹⁶. Zola je u ožujku 1891. godine odlučio otići na put u okolicu Sedana. U *Narodnoj Biblioteci* se, uz ostale bilješke za *Slom*, nalazi i rukopis od stotinjak stranica pod naslovom *Moj put u Sedan*⁹⁷. Zola je u travnju 1891. godine sa ženom stigao u Vouziers. Tamo je prenoćio 17. travnja, u Chesnu 18. travnja, a zatim u Sedanu 19. travnja. U Pariz se vratio 26. travnja. Razgovarao je s mnogo osoba; u Chesnu je posjetio načelnika i glavnog savjetnika Dr. Martina, u Sedanu načelnika Givonna, industrijalca Philippoteauxa, bilježnika Henrija Ninnina te vrtlara Huberta⁹⁸. Zola u pismima Jacquesu van Santenu Kolffu (1848. – 1896.), koji ga je pitao o kompoziciji *Sloma*, piše da se držao svoje uobičajene metode rada⁹⁹. Obilazio je mjesta koja je htio opisati, čitao je mnoštvo pisanih dokumenata, razgovarao je sa svima onima do kojih je mogao doći, a koji su sudjelovali u događaju. Kaže da su mu najviše koristile bilješke onih koji su prilikom objave rata bili u slobodnim zanimanjima. Takvih je bilo među advokatima, profesorima i ostalim vrlo obrazovanim ljudima koji su bili oslobođeni od vojske, ali su se javili u vojsku kao obični vojnici¹⁰⁰. Zola piše: *Oni su noću, u logoru, bilježili u male sveščice svoje utiske i doživljaje. Imao sam ih pet do šest u rukama koje su mi ponudili oni koji su ih napisali, u originalu ili u kopiji; jedna, možda i dvije su štampane. Ono što je u tim sveskama za mene bilo od naročitog interesa, to je život, doživljaj. Sve liče jedna na drugu. Sve odaju jedan opći utisak. Sve to, i samu osnovu Sloma, uzeo sam iz ovih bilježaka*¹⁰¹. Von Kloff je Zoli davao podatke o naoružanju pruske vojske iz 1870. godine, a značajan izvor podataka bio je i Ferdinand Hue, jedan od rijetkih preživjelih lovaca divizije Margueritte. Kada se s mnoštvo sakupljenog materijala vratio u Pariz, dočekalo ga je još toliko pisama koje su mu dobrovoljno

⁹⁵ Leblond 1940: 165.

⁹⁶ Lanoux 1957: 356.

⁹⁷ Leblond 1940: 164.

⁹⁸ Lanoux 1957: 354.

⁹⁹ Bernar 1966: 140.

¹⁰⁰ Bernar 1966: 140.

¹⁰¹ Bernar 1966: 140.

ostavljali sudionici rata¹⁰². Osim toga, Zola se za pisanje romana *Slom* savjetovao i s povjesničarima, posebice s Daquetom, specijalistom za rat 1870¹⁰³.

5. ZAKLJUČAK

Za donošenje zaključka mora se uzeti u obzir nekoliko stavki. Zola je prije svega imao veliku želju svoje romane pisati na način na koji je to zahtijevala teorija eksperimentalne metode Claudea Bernarda. Osim toga, u svojim je romanima nastojao održati princip *la race, le milieu, i le moment* Hippolytea Tainea. Sama želja jednoga pisca da u svojim romanima prikaže stvarnost onakvom kakva jest nije dovoljna za donošenje zaključka da se njegovi romani mogu koristiti kao povijesni izvori. Međutim, njegova ustrajanost u primjeni spomenutih teorija i način na koji je prikupljao podatke za svoje romane, pokazuje koliko je u tome bio ozbiljan. Iz priloženog je dokazano koliko je provjerenih povijesnih podataka, odnosno činjenica, Zola primijenio u svojim romanima. Zolini prijatelji i ostale osobe s kojima je razgovarao, a koje sam navela u ovome radu, značajni su i utjecajni pojedinci francuskog društva iz 19. stoljeća. Scene koje Zola opisuje u svojim romanima, baš kao što Claude Bernard navodi, samo su djelomično plod njegove imaginacije. Svaki je podatak provjeren, preispitan i utvrđen. Iza njegovih likova kriju se karakteristike mnogih osoba koje je poznao i koje su pripadale njegovom vremenu i njegovom društvu. Zola je više puta odlazio u krajeve koje je želio opisati i u kojima se odvijala radnja njegova romana. Odlazio je pronaći osobe koje će iz prve ruke moći ispričati svoje doživljaje koje će Zola zatim pripisati svojim likovima. Smatram da se na temelju svega navedenog, uz dozu opreza, Zoline romane iz ciklusa *Les Rougon-Macquart* može djelomično proučavati kao povijesne izvore. Djelomično jer se ipak radi o književnom, a ne historiografskom djelu. Romane kao takve ne možemo uzimati kao faktografiju, već kao opću generaliziranu sliku. Stoga predlažem onima koji u tu svrhu žele čitati Zoline romane, da svoje istraživanje nadopune s ostalim relevantnim izvorima. Prije svega predlažem autore Zolinih biografija Armanda Lanouxa, Marca Bernarda i Denise Leblond Zolu.

¹⁰² Leblond 1940: 165.

¹⁰³ Lanoux 1957: 356.

6. BIBLIOGRAFIJA

6.1. Literatura

- BERNAR, Mark (1966). *Zola njim samim*. Beograd.
- BRAY, Patrick M. (2013) *The Novel Map: Space and Subjectivity in Nineteenth-Century French Fiction*. Mjesto izdanja ne izdavač. Bez linkova.
- COBBAN, Alfred (1968). „Hippolyte Taine, Historian of The French Revolution“. *History* Vol. 53, No. 179: 331-341.
- HOFF, Hebbel E. (1962) „Claude Bernard's „Introduction“: a review“. *Bulletin of the History of Medicine*, Vol. 36. No. 2: 177-181.
- LANOUX, Armand (1957). *Dobar dan gospodine Zola*. Zagreb.
- LEBLOND Zola, Denise (1940). „Zola: Njegov život, njegovo djelo i njegova borba“. Zagreb.
- LOMBARDO, Patrizia (1990). „Hippolyte Taine between Art and Science“. *Yale French Studies* No. 77, Reading the Archive: On Texts and Institutions: 117-133.
- RIESE, Walther (1962) „The Impact of Romanticism on the Experimental Method“. *Studies in Romanticism* Vol. 2, No. 1. 12-22.
- SCHALK, David L. (1989) „Tying up the Loose Ends of an Epoch: Zola's Docteur Pascal“. *French Historical Studies*, Vol. 16, No. 1: 202-216.
- SOLAR, Milivoj, Zrinjan, Snježana, Sorčik, Višnja (2014) „Baština riječi 3: Čitanka iz Hrvatskog jezika za treći razred gimnazije“. Zagreb.
- SULLIVAN, Jeremiah J. (1973). „Henry James and Hippolyte Taine: The Historical and Scientific Method in Literature“. *Comparative Literature Studies* Vol. 10, No: 1. 25-50.
- ZOLA, Emile (1893). *The Experimental Novel and Other Essays*. New York.
- ZOLA, Emile (1924) *Njegova ekselencija Eugene Rougon*. Zagreb.
- ZOLA, Emile (1940) *Jazbina*. Zagreb.
- ZOLA, Emile (1940) *Slom*. Beograd.
- ZOLA, Emile (1952) *Novac*. Zagreb.
- ZOLA, Emile (1953) *Doktor Paskal*. Beograd.
- ZOLA, Emile (1953) *Trbuh Pariza*. Zagreb.
- ZOLA, Emile (1953) *Zemlja*. Sarajevo.
- ZOLA, Emile (1955) *Djelo*. Zagreb.
- ZOLA, Emile (1955) *Osvajanje Plassansa*. Zagreb.

ZOLA, Emile (1961) *Kod ženskog raja*. Beograd.

ZOLA, Emile (1961) *Stranica ljubavi*. Beograd.

ZOLA, Emile (1965) *Nana*. Zagreb.

ZOLA, Emile (1968) *Čovjek Zvijer*. Zagreb.

ZOLA, Emile (1986) *Uspon Rugonovih*. Novi Sad.

ZOLA, Emile (2001) *Germinal*. Zagreb.

6.2. Internetske stranice

Hrvatska enciklopedija s.v. „Bernard, Claude“.
[<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=7145>].

Encyclopedia Britannica s.v. „Charlton, Donald Geoffrey“.
[<https://www.britannica.com/art/essay>].